

บทที่ 4

การเลี้ยงโคนมในพื้นที่ที่ทำการศึกษา

4.1 ความเป็นมาและการผลิตนํ้านมดิบ

ความเป็นมาของการเลี้ยงโคนมและการผลิตนํ้านมดิบในพื้นที่ที่ทำการศึกษามีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละจังหวัด ดังนี้

4.1.1 เชียงใหม่

การส่งเสริมการเลี้ยงโคนมเริ่มต้นเมื่อมีการจัดตั้งโครงการโคนมไทย-เยอรมันขึ้นที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการวิจัยและส่งเสริมการเลี้ยงโคนมในภาคเหนือให้แพร่หลายและถูกต้องตามหลักวิชาการ หลังจากสิ้นสุดโครงการแล้วเกษตรกรที่ได้รับการส่งเสริมการเลี้ยงโคนมได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มผู้เลี้ยงโคนมขึ้น 3 กลุ่มคือ กลุ่มอำเภอเมือง กลุ่มสันกำแพง และกลุ่มออนหลวย และต่อมาได้รวมตัวกันจัดตั้งเป็นสหกรณ์โคนมเชียงใหม่ขึ้นในปี พ.ศ. 2517

นอกจากนี้ในระหว่างปี พ.ศ. 2537 – 2539 ทางกรมปศุสัตว์ได้จัดทำโครงการปรับโครงสร้างและระบบการผลิตการเกษตร (คปร.) ขึ้น เพื่อปรับปรุงโครงสร้างการผลิตทางการเกษตรในพื้นที่เพาะปลูกที่มีปัญหาด้านการตลาดและราคา พื้นที่เพาะปลูกพืชที่ไม่เหมาะสม และพื้นดินมีปัญหา ไปสู่กิจกรรมการเลี้ยงโคนมที่ให้ผลตอบแทนสูงกว่า สำหรับพื้นที่โครงการในจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ อำเภอไชยปราการ ฟ่าง แม่แตง ดอยสะเก็ด และสันกำแพง ซึ่งในปัจจุบันมีเกษตรกรเข้าร่วมโครงการนี้ 195 ราย และเลิกเลี้ยงไป 4 ราย (ตาราง 4.1)

ในปี 2543 จังหวัดเชียงใหม่มีเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมทั้งสิ้น 891 ราย กระจายในพื้นที่ต่างๆเกือบทุกอำเภอ มีจำนวนโครีดนมทั้งหมด 5,605 ตัว และสามารถผลิตนํ้านมดิบได้วันละ 60,412.86 กิโลกรัม ซึ่งอำเภอที่มีการเลี้ยงโคนมมากที่สุดคือ อำเภอสันกำแพง รองลงมาคือกิ่งอำเภอแม่ออน อำเภอไชยปราการ อำเภอสันทราย และอำเภอสันป่าตอง โดยมีจำนวนโครีดนม 1,550 1,178 853 655 และ 394 ตัวตามลำดับ (ตาราง 4.2)

เนื่องจากนํ้านมดิบมีอายุการเก็บรักษาสั้นและต้องเก็บในถังบรรจุที่มีอุณหภูมิที่เหมาะสมมิฉะนั้นจะเน่าเสีย ดังนั้นระยะทางและระยะเวลาในการขนส่งนมจึงเป็นสิ่งสำคัญ จากสาเหตุดังกล่าวทำให้มีการจัดตั้งศูนย์รวบรวมนํ้านมดิบขึ้นในแหล่งเลี้ยงโคนมทุกแห่ง สำหรับศูนย์รวบรวมนํ้านมดิบที่สำคัญในจังหวัดเชียงใหม่ได้แก่ ศูนย์รวบรวมนํ้านมดิบของสหกรณ์โคนม

เชียงใหม่ จำกัด สหกรณ์การเกษตรไชยปราการ จำกัด สหกรณ์โคนมแม่ฮอน จำกัด สหกรณ์โคนมบ้านป่าตึงห้วยหม้อ จำกัด สหกรณ์โคนมแม่ใจ จำกัด สหกรณ์โคนมแม่วาง จำกัด บริษัทชุมชนล้านนา จำกัด

ตาราง 4.1 สถานการณ์ปัจจุบันของโครงการส่งเสริมการเลี้ยงโคนม คปร. ปี 2537 – 2540 ในพื้นที่ปศุสัตว์เขต 5 (สำรวจ ก.ค. 2543)

พื้นที่	จำนวนเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ (ราย)					เกษตรกรที่เลิกเลี้ยง (ราย)
	2537	2538	2539	2540	รวม	
เชียงใหม่						
ไชยปราการ	0	100	27	0	127	4
ฝาง	0	0	26	5	31	
แม่แตง	0	0	16	0	16	
ดอยสะเก็ด	0	0	0	2	2	
สันกำแพง	0	0	0	19	19	
รวม	0	100	69	26	195	
เชียงราย						
เทิง	0	33	0	10	43	13
แม่ลาว	0	32	2	0	34	
พาน	0	17	10	0	27	
ขุนตาล	0	11	0	0	11	
พญาเม็งรายเมือง	0	5	5	0	10	
รวม	0	100	23	11	134	
ลำปาง						
แม่ทะ	0	14	0	0	14	0
รวม	0	14	0	0	14	
ลำพูน						
บ้านโฮ่ง	0	0	0	32	32	0
รวม	0	0	0	32	32	

ที่มา : กองส่งเสริมการปศุสัตว์ กรมปศุสัตว์, 2543.

ตาราง 4.2 จำนวนเกษตรกร โครีดนม และปริมาณน้ำนมดิบที่ผลิตได้ในอำเภอต่างๆของจังหวัด เชียงใหม่ ปี 2543

อำเภอ	จำนวนเกษตรกร (ราย)	จำนวนโครีดนม (ตัว)	ปริมาณน้ำนมดิบ (ก.ก./วัน)
1. ฟาง	18	115	1,374.80
2. แม่แตง	30	142	1,591.00
3. คอยสะเก็ด	17	112	1,108.00
4. คอยหล่อ	9	66	752.00
5. สารภี	21	201	1,966.00
6. หางดง	6	46	422.00
7. เมือง	8	76	792.00
8. แม่วาง	9	72	830.00
9. สันป่าตอง	60	394	4,371.00
10. แม่ริม	30	145	1,536.00
11. สันทราย	78	655	8,455.00
12. ไชยปราการ	121	853	7,482.36
13. แม่อน	238	1,178	12,863.00
14. สันกำแพง	246	1,550	16,869.70
รวม	891	5,605	60,412.86

ที่มา : จากการคำนวณข้อมูลของสำนักงานปศุสัตว์จังหวัดเชียงใหม่, 2544.

4.1.2 เชียงราย

การเลี้ยงโคนมในจังหวัดเชียงรายเริ่มต้นเมื่อวิทยาลัยเกษตรกรรมเชียงรายได้รับงบประมาณให้ดำเนินการเปิดศูนย์ปฏิบัติการวิชาชีพโคนมบ้านคำซิ่นในปี พ.ศ. 2524 ที่ตำบลคำ กิ่งอำเภอขุนตาล และได้จัดทำโครงการโคนมครบวงจรขึ้นโดยได้รับเงินกู้จากรัฐบาลเคนมาร์ก หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2527 จึงเริ่มส่งเสริมให้กับเกษตรกรบริเวณรอบๆ ศูนย์ฯ เลี้ยงโคนม ซึ่งในระยะแรกเกษตรกรส่วนใหญ่มีปัญหาเรื่องการลงทุนจึงขอความช่วยเหลือจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในจังหวัด และงบประมาณจังหวัดมาจัดตั้ง ธนาคาร โคนม เพื่อให้เกษตรกรกู้เป็นโค จำนวน 10 รายๆ ละ 2 ตัว และให้เกษตรกรทยอยคืนลูกโคตัวเมียจำนวน 2 ตัวให้กับศูนย์ฯ เพื่อขยายต่อไป นอกจากนี้ยังมีโครงการอื่นเข้ามาส่งเสริมด้วยทำให้มีเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมเพิ่มจาก 10 รายในปี 2527

เป็น 40 รายในปี 2530 ซึ่งต่อมากลุ่มผู้เลี้ยงโคนมเดิมได้รวมตัวกันจัดตั้งเป็นสหกรณ์โคนมบ้านคำ ในปี พ.ศ. 2532 ปัจจุบัน (2544) นอกจากสหกรณ์จะมีศูนย์รับซื้อน้ำนมดิบที่ตำบลคำ กิ่งอำเภอขุนตาลแล้ว ยังมีศูนย์รับซื้อน้ำนมดิบที่ ตำบลสันทรายงาม อำเภอเทิง อีกด้วย

ในปี 2543 จังหวัดเชียงรายมีเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมทั้งสิ้น 161 ราย กระจายไปตามอำเภอต่างๆ 9 อำเภอคือ เมืองเชียงราย แม่ลาว พาน พญาเม็งราย ขุนตาล แม่สาย เวียงเชียงรุ้ง เทิง และเวียงแก่น โดยอำเภอที่มีการเลี้ยงโคนมมากที่สุดคือ อำเภอเทิง สำหรับจำนวนโครีดนม และปริมาณน้ำนมดิบที่ผลิตได้ต่อวันนั้นมีจำนวนทั้งสิ้น 2,120 ตัว และ 9,251.6 กิโลกรัม/วัน (ตาราง 4.3)

ตาราง 4.3 จำนวนเกษตรกร โครีดนม และปริมาณน้ำนมดิบที่ผลิตได้ในอำเภอต่างๆของจังหวัด เชียงราย ปี 2543

อำเภอ	จำนวนเกษตรกร (ราย)	จำนวนโครีดนม (ตัว)	ปริมาณน้ำนมดิบ (ก.ก./วัน)
1. เมืองเชียงราย	23	368	1,382.0
2. แม่ลาว	33	291	1,388.0
3. พาน	26	272	1,368.0
4. พญาเม็งราย	10	148	774.0
5. ขุนตาล	15	305	1,148.0
6. แม่สาย	5	102	341.0
7. เวียงเชียงรุ้ง	5	89	341.0
8. เทิง	43	537	2,491.6
9. เวียงแก่น	1	8	18.0
รวม	161	2,120	9,251.6

ที่มา : สำนักงานปศุสัตว์เขต 5, 2543.

สำหรับโครงการ คปร.นั้น ได้จัดทำในพื้นที่อำเภอเทิง แม่ลาว พาน ขุนตาล พญาเม็งราย และเมืองเชียงราย ในปี 2543 มีเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการทั้งสิ้น 121 ราย จากเดิม 134 ราย (ตาราง 4.1) สาเหตุที่เกษตรกรบางรายเลิกเลี้ยงโคนมอาจเป็นเพราะประสบปัญหาการจำหน่ายน้ำนมดิบ โดยเฉพาะในช่วงปิดเทอม

4.1.3 ลำพูน

การเลี้ยงโคนมในจังหวัดลำพูนเริ่มต้นโดยเกษตรกรรายหนึ่งในอำเภอบ้านธิ ได้ไปเห็นอาชีพการเลี้ยงโคนมจากที่อื่น จึงสนใจลองซื้อลูกโคมาเลี้ยงบ้าง แต่เลี้ยงอยู่ได้ประมาณ 5 ปี ก็เลิกเลี้ยงไประยะหนึ่ง เนื่องจากมีปัญหาในการขนส่งน้ำนมดิบ (ระยะทางไกล) และไม่ค่อยได้รับความสะดวกเรื่องการรักษาพยาบาลโคป่วย ต่อมาในปี 2521 ได้หันกลับมาเลี้ยงโคนมอีกครั้งโดยได้ชักชวนเพื่อนบ้านอีก 4 – 5 รายเลี้ยงด้วยจนถึงปัจจุบัน และด้วยการสนับสนุนของสำนักงานปศุสัตว์จังหวัดลำพูน ทำให้เกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมในอำเภอบ้านธิขยายตัวเพิ่มมากขึ้นจนถึงปัจจุบัน

ในปี 2543 จังหวัดลำพูนมีเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมทั้งสิ้น 165 ราย โครีดนม 1,011 ตัว และสามารถผลิตน้ำนมดิบได้วันละ 12,587 กิโลกรัม โดยอำเภอที่มีเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมมากที่สุดคือ บ้านธิ รองลงมาคือ บ้านโฮ่ง และแม่ทา คิดเป็นร้อยละ 41.21 21.21 และ 21.21 ตามลำดับ (ตาราง 4.4)

ตาราง 4.4 จำนวนเกษตรกร โครีดนม และปริมาณน้ำนมดิบที่ผลิตได้ในอำเภอต่างๆของจังหวัดลำพูน ปี 2543

อำเภอ	จำนวนเกษตรกร (ราย)	จำนวนโครีดนม (ตัว)	ปริมาณน้ำนมดิบ (ก.ก./วัน)
1. บ้านโฮ่ง	35	205	2,601
2. บ้านธิ	68	428	5,635
3. เมือง	26	158	1,791
4. แม่ทา	35	213	2,475
5. ป่าซาง	1	7	85
รวม	165	1,011	12,587

ที่มา: สำนักงานปศุสัตว์เขต 5, 2543.

สำหรับแผนการส่งเสริมอาชีพการเลี้ยงโคนมตามแผนปรับโครงสร้างและระบบการผลิตการเกษตร (คปร.) ที่จัดทำโดยกรมปศุสัตว์นั้น เพิ่งจัดทำขึ้นในจังหวัดลำพูนเมื่อปี 2540 โดยมีเกษตรกรเข้าร่วมโครงการทั้งสิ้น 32 ราย (ตาราง 4.1)

4.1.4 ลำปาง

โครงการส่งเสริมการเลี้ยงโคนมในจังหวัดลำปางเริ่มมีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 เมื่อทางจังหวัดเห็นว่า เกษตรกรในพื้นที่อำเภอแม่ทะประกอบอาชีพทำนาไม่ค่อยได้ผล และมีการตัดไม้ทำลายป่ากันมาก จังหวัดจึงหันมาส่งเสริมอาชีพการเลี้ยงโคนมขึ้นโดยใช้งบประมาณจังหวัดจัดซื้อโคนมให้เกษตรกรในอำเภอแม่ทะจำนวน 40 ราย ซึ่งแต่ละรายจะได้รับโค 5 ตัว มูลค่าตัวละ 20,500 บาท พร้อมทั้งอุปกรณ์และเงินลงทุนในการสร้างโรงเรือนจำนวนหนึ่ง โดยมีเงื่อนไขให้เกษตรกรเริ่มใช้คอกในปีที่ 4 ของการเลี้ยงและใช้คอกให้หมดภายใน 12 ปี โดยถ้าใช้คอกภายใน 10 ปี สามารถใช้คอกเป็นแม่โคสาวตั้งท้องได้ แต่ถ้าหลังจากนั้นให้คอกเป็นเงินสด เนื่องจากการเลี้ยงโคนมเป็นอาชีพใหม่ที่เกษตรกรยังไม่คุ้นเคย ประกอบกับปัญหาในการจำหน่ายน้ำนมดิบ และปัญหาการผลิต เช่น การขาดแคลนอาหารหยาบโดยเฉพาะในหน้าแล้ง ทำให้เกษตรกรหลายรายได้เลิกเลี้ยงไปและมีการถ่ายโอนโคให้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงรายอื่นๆ ต่อมาในปี 2537 เกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมได้รวมตัวกันจัดตั้งสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคนมแม่ทะขึ้น มีสมาชิกทั้งสิ้น 32 ราย โครีดนม 183 ราย ปริมาณน้ำนมดิบที่ผลิตได้ต่อวัน 1,668 กิโลกรัม ทั้งนี้พื้นที่การเลี้ยงโคนมในจังหวัดลำปางมีที่อำเภอแม่ทะเพียงแห่งเดียว โดยการเลี้ยงจะกระจายไปในตำบลต่างๆ 7 ตำบลคือ ตำบลป่าตัน ตำบลนาครีว ตำบลแม่ทะ ตำบลหัวเสือ ตำบลดอนไฟ ตำบลวังเงิน และตำบลน้ำใจ (ตาราง 4.5)

ตาราง 4.5 จำนวนเกษตรกร โครีดนม และปริมาณน้ำนมดิบที่ผลิตได้ในตำบลต่างๆของอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง (สำรวจ ณ วันที่ 31 ธ.ค. 2543)

ตำบล	จำนวนเกษตรกร (ราย)	จำนวนโครีดนม (ตัว)	ปริมาณน้ำนมดิบ (ก.ก./วัน)
1. น้ำใจ	2	91	1,024
2. ป่าตัน	4	11	66
3. นาครีว	6	21	140
4. แม่ทะ	10	20	170
5. หัวเสือ	4	12	85
6. ดอนไฟ	3	12	81
7. วังเงิน	3	16	102
รวม	32	183	1,668

ที่มา : สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดลำปาง, 2544.

ในส่วนของโครงการปรับโครงสร้างและระบบการผลิตการเกษตร (คปร.)นั้น ทางจังหวัดได้เข้าร่วมโครงการนี้ในปีงบประมาณ 2538 โดยมีพื้นที่ดำเนินการคือ อำเภอแม่ทะ และมีเกษตรกรเข้าร่วมโครงการทั้งสิ้น 14 รายจนถึงปัจจุบัน (ตาราง 4.1)

4.2 พันธุ์โคนม

พันธุ์โคนมที่นิยมเลี้ยงกันโดยทั่วไปส่วนใหญ่มีถิ่นกำเนิดในเขตอบอุ่น โดยเฉพาะประเทศแถบยุโรปตะวันตก โคนมเหล่านี้ได้แก่ พันธุ์โฮลสไตน์ฟรีเซียนหรือชาวดำ (ให้น้ำนมสูงกว่าพันธุ์อื่นๆ แต่มีข้อเสียคือ ปริมาณไขมันในน้ำนมต่ำและน้ำนมมีสีออกเหลือง) พันธุ์เก็นซี แอร์ชาयर พันธุ์บราวน์สวิส และพันธุ์เรคเคน สำหรับพันธุ์โคนมที่มีถิ่นกำเนิดในเขตร้อนได้แก่ พันธุ์เรคซินดิ และพันธุ์ชาฮิวาล ซึ่งทั้งสองพันธุ์นี้มีถิ่นกำเนิดในประเทศอินเดียและปากีสถาน ความสามารถในการให้นมต่ำกว่าโคยุโรปมาก (รูป ข-1 ในภาคผนวก ข)

การเลี้ยงโคนมพันธุ์แท้ส่วนใหญ่จึงเป็นพันธุ์ยุโรป แต่การนำโคนมจากประเทศในเขตอบอุ่นมาเลี้ยงในเขตร้อนโคจะทนร้อนได้ไม่ดี การเติบโตช้า การสืบพันธุ์เลวลง การให้นมต่ำลง และเป็นโรคเมื่อยร้อนได้ง่าย ดังนั้นการเลี้ยงโคนมในประเทศไทยจึงเป็นพันธุ์ผสมระหว่างพันธุ์โคนมในยุโรปกับพันธุ์โคนมในเขตร้อน หรือโคพันธุ์พื้นเมืองที่มีสายเลือดโคยุโรปมากกว่าร้อยละ 50 เพื่อให้ทนทานต่อสภาพอากาศร้อน และต้านทานโรคได้ดี โดยพันธุ์โคนมที่นิยมเลี้ยงกันมากได้แก่ พันธุ์ผสมโฮลสไตน์ฟรีเซียน รองลงมาคือพันธุ์ผสมเรคเคน พันธุ์ผสมชาฮิวาล เรคซินดิ และพันธุ์ผสมบราวน์สวิส

4.3 ระบบการเลี้ยงโคนม

ระบบการเลี้ยงโคนมที่ปฏิบัติกันอยู่แบ่งออกได้ 3 ลักษณะ

1. การเลี้ยงแบบปล่อยแปลงหญ้า วิธีนี้ต้องใช้พื้นที่มากและต้องใช้แปลงหญ้าหลายแปลง สลับกันให้โคเข้าไปกินหญ้า อย่างไรก็ตามการเลี้ยงแบบนี้สามารถประหยัดแรงงาน ค่าก่อสร้างคอก และค่าใช้จ่ายในการจัดการฟาร์ม รวมทั้งทำให้โคมีสุขภาพดีและไม่เครียด ซึ่งส่งผลให้ได้ผลผลิตน้ำนมสูงกว่าการเลี้ยงแบบอื่น (รูป ข-2 ในภาคผนวก ข)
2. การเลี้ยงแบบผูกขี้นโรง เหมาะสำหรับการเลี้ยงในพื้นที่จำกัด ต้องใช้แรงงานมาก ค่าใช้จ่ายในการสร้างคอกและการจัดการฟาร์มสูง และควรดูแลใกล้ชิดจึงจะทำให้ได้รับผลผลิตสูง แต่สามารถใช้พื้นที่และแปลงหญ้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากพื้นที่ 1 ไร่ สามารถปลูกหญ้าให้โคกินได้ 2 - 3 ตั้ว โดยตัดมาให้กินในคอก (รูป ข-3 ในภาคผนวก ข)

3. การเลี้ยงแบบผสม เป็นการนำวิธีการเลี้ยงแบบปล่อยแปลงหญ้า และแบบปล่อยยืนโรงหรือขังคอกมาใช้ร่วมกัน นิยมปล่อยโคลงแปลงหญ้าในช่วงเช้าและเย็น เมื่ออากาศร้อนจึงนำโคมาเลี้ยงในคอก วิธีนี้แปลงหญ้าจะแบ่งเป็นแปลงตัดและแปลงปล่อย โดยอาจจะยืนโรงแม่โครีคนมตัดหญ้ามาให้กิน แล้วปล่อยโคอื่นๆและแม่โคที่หยุดรีคนมลงแปลงหญ้า

4.4 อาหารโคนมและการรีคนม

4.4.1 อาหารโคนม

อาหารโคนมแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ อาหารข้น และอาหารหยาบ

- (1.) อาหารข้น เป็นอาหารที่ผสมจากวัตถุดิบอาหารสัตว์หลายชนิดที่มีคุณค่าทางโภชนาการสูง เยื่อใยต่ำ โคลสามารถย่อยและนำไปใช้ประโยชน์ได้สูง ใช้เป็นอาหารเสริมเร่งการเจริญเติบโต ส่วนใหญ่เน้นจำนวนโปรตีนประมาณไม่ต่ำกว่าร้อยละ 16 โดยน้ำหนัก
- (2.) อาหารหยาบ เป็นอาหารโคที่มีกากสูง ได้แก่ หญ้าต่างๆ ต้นพืชต่างๆ และผลพลอยได้จากการใช้ผลผลิตจากพืชประกอบการผลิตอื่นๆ เช่น เปลือกสับปะรด ยอดอ้อย ต้นข้าวโพดฝักอ่อน ฟางข้าว เป็นต้น อาหารหยาบที่เกษตรกรใช้เลี้ยงโคนมจะแตกต่างกันไปตามแต่จะหาได้ในท้องถิ่น แต่โดยทั่วไปเกษตรกรมักจะมีแปลงหญ้าของตัวเองเพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่ายที่เป็นเงินสด หญ้าที่นิยมปลูกได้แก่ หญ้าขน เนเปี่ย กินนี ซิกแนล บัฟเฟิล โรดโมลาส กัวเตมาลา สตาร์ เพนโคล่า เป็นต้น

4.4.2 การรีคนม

โดยปกติการรีคนมโคนมรีคนมวันละ 2 ครั้ง คือช่วงเช้าและช่วงเย็น การรีคนมแบ่งเป็น 2 แบบ คือใช้มือและเครื่อง (รูป ข-4 และ ข-5 ในภาคผนวก ข) ฟาร์มที่มีแม่โคเป็นจำนวนมากนิยมใช้เครื่องรีคนม และฟาร์มที่มีแม่โคค่อนข้างน้อยนิยมใช้มือรีคนม เนื่องจากการใช้เครื่องรีคนมจะไม่คุ้มการลงทุน แต่ฟาร์มขนาดเล็กอาจมีการใช้เครื่องรีคนมบ้างสำหรับฟาร์มที่มีแม่โครีคนมใกล้ 10 ตัว

4.5 การตลาดน้ำนมดิบ

น้ำนมดิบที่เกษตรกรรีคนมได้จะต้องมีการดำเนินการให้ถูกสุขลักษณะ และรีบจัดส่งให้แก่ศูนย์รวบรวมน้ำนมดิบหรือโรงงานแปรรูปหรือส่งขายแก่ผู้บริโภคเนื่องจากน้ำนมเป็นอาหารที่

เสื่อมคุณภาพได้ง่าย สำหรับการจำหน่ายน้ำนมดิบของเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน และลำปาง พบว่ามีช่องทางในการจัดจำหน่าย ดังนี้ (รูป 4.1)

1.) จำหน่ายให้กับสหกรณ์โคนม/ สหกรณ์การเกษตร หรือศูนย์รวบรวมน้ำนมดิบของ สหกรณ์ (ตาราง 4.6) ที่อยู่ในพื้นที่เพื่อนำไปแปรรูปต่อหรือจำหน่ายต่อในรูปแบบน้ำนมดิบให้แก่บุคคล และหน่วยงานต่างๆดังนี้

- ♦ อ.ส.ค. : ส่วนใหญ่ในช่วงเปิดเทอมสหกรณ์จะส่งน้ำนมดิบมายังโรงงานนม ห้วยแก้ว จังหวัดเชียงใหม่ (อ.ส.ค. ภาคเหนือตอนบน) ซึ่งเป็นโรงงานแปรรูป นมพาสเจอร์ไรส์ ในช่วงปิดเทอม โรงงานนมห้วยแก้วลดการผลิตลงจึงรับซื้อ น้ำนมดิบน้อยลง สหกรณ์จึงต้องส่งน้ำนมดิบไปยัง โรงงานนมสุโขทัย (อ.ส.ค. ภาคเหนือตอนล่าง) และ โรงงานนมมวกเหล็ก (อ.ส.ค. มวกเหล็ก) ซึ่ง ทั้ง 2 โรงงานเป็นโรงงานแปรรูปนม U.H.T. และพาสเจอร์ไรส์
- ♦ บริษัทเอกชนในภาคเหนือตอนบน ได้แก่ บริษัทฟาร์มโคนมสันกำแพง จำกัด บริษัทชุมชนล้านนา จำกัด⁷ บริษัทเชียงใหม่เฟรชมิลค์ จำกัด และบริษัทล้าน นามลพิษภัณฑ์ จำกัด
- ♦ บริษัทเอกชนในภาคกลาง : ได้แก่ บริษัทอุตสาหกรรมนมไทย จำกัด บริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด และบริษัทโฟร์โมสต์ ฟริสแลนด์ (ประเทศไทย) จำกัด (มหาชน)
- ♦ บริษัทเอกชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : ได้แก่ บริษัท คันทรีเฟรชแคร์ จำกัด เป็นต้น
- ♦ ผู้บริโภครายย่อย (คิดเป็นสัดส่วนที่น้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับช่องทางการ จำหน่ายอื่นๆของสหกรณ์)

2.) จำหน่ายให้กับบริษัทเอกชนหรือศูนย์รวบรวมน้ำนมดิบของบริษัทเอกชนในภาค เหนือที่อยู่ในพื้นที่ ได้แก่ ศูนย์รวบรวมน้ำนมดิบของบริษัทชุมชนล้านนา จำกัด บริษัทเชียงใหม่ เฟรชมิลค์ จำกัด ซึ่งทั้ง 2 บริษัทเป็นโรงงานแปรรูปนมพาสเจอร์ไรส์ ส่วนบริษัทเอกชนอื่นๆ เช่น บริษัทฟาร์มโคนมสันกำแพง จำกัด ไม่มีนโยบายรับซื้อน้ำนมดิบจากเกษตรกรโดยตรง แต่จะรับ

⁷ บริษัทชุมชนล้านนา จำกัด เป็นบริษัทที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือในการดำเนินธุรกิจชุมชนที่ยั่งยืน ของเครือข่ายภาคเมือง - ชนบท เชียงราย - พะเยา โดยมีเครือข่ายสมาชิกที่เป็นชุมชน จำนวน 200 ชุมชน เป็น เครือข่าย/ องค์กร 17 กลุ่ม ได้จัดตั้งบริษัทเมื่อวันที่ 31 มีนาคม 2543 โดยมีเป้าหมายที่จะเป็นกลไกการเชื่อมโยง กระบวนการธุรกิจที่ยั่งยืนระหว่างภาคเมืองและชนบท โดยมีแผนการจัดทำธุรกิจโรงงานผลิตนมสดพาสเจอร์ไรส์เป็นธุรกิจแรก (สำนักงานปศุสัตว์อำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย, 2544)

ซื้อผ่านศูนย์รวบรวมนํ้านมดิบต่างๆ นํ้านมดิบที่เข้าสู่หน่วยงานเหล่านี้ส่วนใหญ่จะถูกนำไปแปรรูปเป็นนมพาสเจอร์ไรส์เพื่อจำหน่ายโรงเรียน ผู้บริโภคในพื้นที่ และต่างจังหวัด อย่างไรก็ตามมีบางบริษัทที่นำนํ้านมดิบส่วนหนึ่งจำหน่ายให้กับโรงงานแปรรูปนม U.H.T. ที่อยู่นอกเขต (พื้นที่ศึกษา) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปิดเทอม

3.) จำหน่ายให้กับ อ.ส.ค. (อ.ส.ค. ภาคเหนือตอนบน) ส่วนใหญ่เกษตรกรที่จำหน่ายนํ้านมดิบให้กับ อ.ส.ค. โดยตรง (ส่งนมหน้าโรงงาน) มักจะเป็นเกษตรกรที่อยู่ในเขตอำเภอเมืองซึ่งอยู่ไม่ไกลจากโรงงานมากนัก

4.) จำหน่ายให้กับสถาบันการศึกษาในพื้นที่เพื่อแปรรูป

5.) จำหน่ายให้กับผู้บริโภคโดยตรง ทั้งในรูปแบบนํ้านมดิบและนมแปรรูปอย่างง่าย (ดื่มหรือนึ่งแล้วบรรจุขวด/ ถุง) กรณีนี้มักเป็นเกษตรกรที่มีฟาร์มอยู่ห่างจากโรงงานแปรรูป และมีอุปกรณ์แปรรูปนมพาสเจอร์ไรส์อย่างง่าย ๆ เป็นของตนเอง

ตาราง 4.6 แหล่งรับซื้อนํ้านมดิบในพื้นที่เสี่ยง โคนมของจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน และลำปาง

แหล่งรับซื้อนํ้านมดิบ*	จังหวัด	ลักษณะธุรกิจ (✓)		ลักษณะผลิตภัณฑ์ที่จำหน่าย (✓)			จำนวนศูนย์รวมนมที่มี	หมายเหตุ
		ศูนย์รวมรวมนมดิบ	โรงงานแปรรูปนมดิบ	นํ้านมดิบ	นมพาสเจอร์ไรส์	นม UHT		
1.สหกรณ์โคนมแม่ทะ จำกัด	ลำปาง	✓	-	✓	-	-	1	-
2.สหกรณ์โคนมแม่วาง จำกัด	เชียงใหม่	✓	-	✓	-	-	1	-
3.สหกรณ์การเกษตรไชยปราการ จำกัด	เชียงใหม่	✓	-	✓	-	-	1	-
4.สหกรณ์โคนมแม่ใจ จำกัด	เชียงใหม่	✓	-	✓	-	-	1	-
5.สหกรณ์โคนมเชียงใหม่ จำกัด	เชียงใหม่	✓	✓	✓	✓	-	4	รับซื้อนมจากเกษตรกรหน้าโรงงานด้วย
6.สหกรณ์โคนมแม่ฮอน จำกัด	เชียงใหม่	✓	-	✓	-	-	1	-

ตาราง 4.6 (ต่อ)

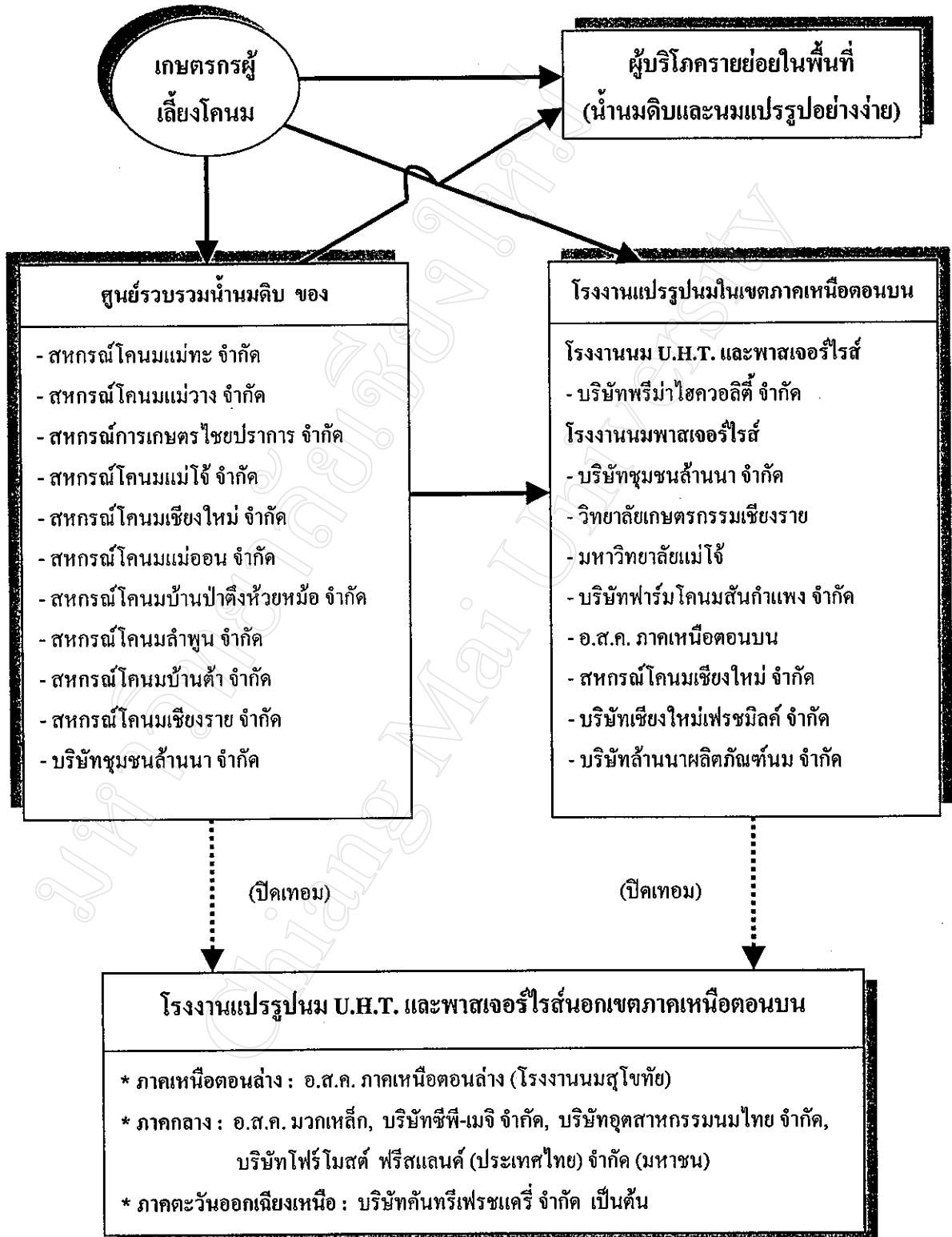
แหล่งรับซื้อน้ำมันดิบ*	จังหวัด	ลักษณะธุรกิจ (✓)		ลักษณะผลิตภัณฑ์ที่จำหน่าย (✓)			จำนวน ศูนย์ รวม ที่มี	หมายเหตุ
		ศูนย์ รวบรวม นมดิบ	โรง งาน แปรรูป นมดิบ	น้ำมัน ดิบ	นม พาส เจอร์ ไรส์	นม UHT		
7.สหกรณ์โคนมบ้านป่าตึง หัวหม้อ จำกัด	เชียงใหม่	✓	-	✓	-	-	1	-
8.สหกรณ์โคนมลำพูน จำกัด	ลำพูน	✓	-	✓	-	-	2	-
9.สหกรณ์โคนมบ้านด้า จำกัด	เชียงราย	✓	-	✓	✓	-	2	จ้างวิทยาลัย เกษตรกรรม เชียงรายแปรรูป นมพาส
10.สหกรณ์โคนมเชียงราย จำกัด	เชียงราย	✓	-	✓	-	-	3	-
11.บริษัทชุมชนล้านนา จำกัด	เชียงราย	✓	✓	✓	✓	-	4	ไม่รับซื้อนม จากเกษตรกร หน้าโรงงานแต่ รับซื้อผ่านศูนย์ รวมนมของ บริษัท
12.วิทยาลัยเกษตรกรรม เชียงราย	เชียงราย	-	✓	-	✓	-	-	รับจ้างผลิตนม พาสฯ ให้ สหกรณ์โคนม บ้านด้า
13.มหาวิทยาลัยแม่โจ้	เชียงใหม่	-	✓	-	✓	-	-	ใช้นมที่ผลิต ในม. แปรรูป เท่านั้น

ตาราง 4.6 (ต่อ)

แหล่งรับซื้อน้ำนมดิบ*	จังหวัด	ลักษณะธุรกิจ (✓)		ลักษณะผลิตภัณฑ์ที่จำหน่าย (✓)			จำนวนศูนย์รวมนมที่มี	หมายเหตุ
		ศูนย์รวมรวมนมดิบ	โรงงานแปรรูปนมดิบ	น้ำนมดิบ	นมพาสเจอร์ไรส์	นม UHT		
14.บริษัทฟาร์มโคนมสันกำแพง จำกัด	เชียงใหม่	-	✓	-	✓	-	-	มีฟาร์มโคนมของตนเองและรับซื้อนมจากศูนย์รวมนมต่างๆแต่จะไม่ซื้อจากเกษตรกรโดยตรง
15.อ.ส.ค.ภาคเหนือตอนบน	เชียงใหม่	-	✓	✓	✓	-	-	รับซื้อนมจากเกษตรกรโดยตรงและผ่านศูนย์รวมนม
16.บริษัทเชียงใหม่เฟรชมิลค์ จำกัด	เชียงใหม่	-	✓	-	✓	✓	-	จ้าง บ.พริมาฯ ผลิตนม U.H.T.
17.บริษัทพริมาไอควอลิตี้ จำกัด	ลำพูน	-	✓	-	✓	✓	-	รับจ้างบ. เชียงใหม่เฟรชมิลค์ผลิตนม UHT โดยใช้นมดิบ ส่วนที่ผลิตในนามบ.เองใช้นมผง
รวม		11	8	12	9	2	21	-

ที่มา : จากการสำรวจ, 2544.

หมายเหตุ : * แหล่งรับซื้อน้ำนมดิบที่กล่าวถึงในที่นี้เป็นแหล่งรับซื้อที่มีการดำเนินงานอยู่ในช่วงที่สำรวจ ไม่รวมถึงกรณีแหล่งรับซื้อที่หยุดดำเนินงานชั่วคราว (บริษัทภูพิงค์ แครี่ โปรดักส์ จำกัด)

รูป 4.1 ช่องทางการจัดจำหน่ายน้ำนมดิบของเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมในจังหวัด เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน และลำปาง (เมษายน, 2544)